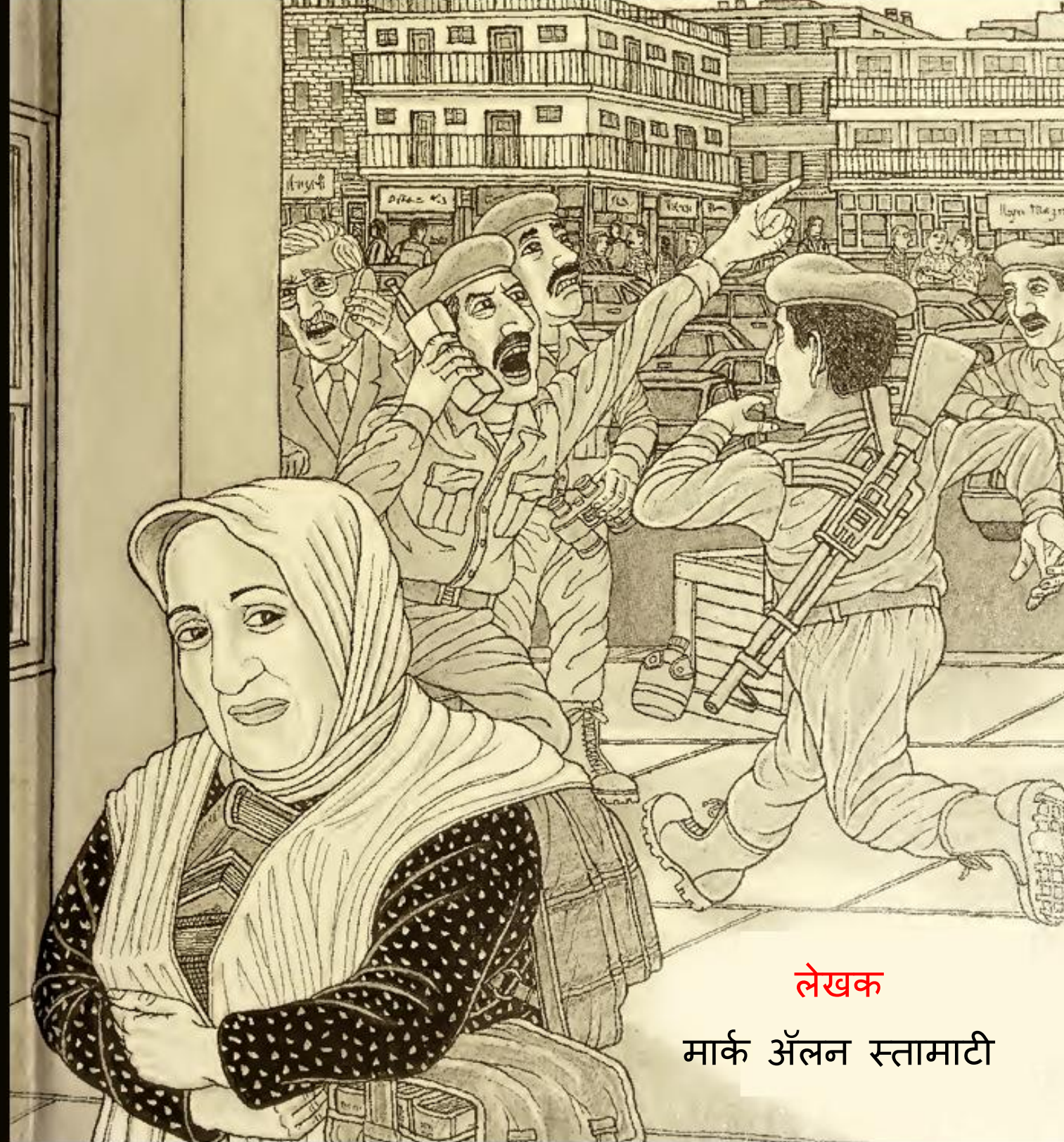

आलियाची मोहीम

इराकच्या पुस्तकांची रक्षक

लेखक

मार्क अँलन स्तामाटी

आलियाची मोहीम

सत्य घटनेवर आधारित

मराठी अनुवाद: सुशील मेन्सन

“महानायक” हा शब्द अलिकडे बऱ्याचदा ऐकायला मिळतो. अशक्य गोष्टी करून दाखवणाऱ्या खूप शक्तिशाली काल्पनिक व्यक्तिसाठी आपण हा शब्द वापरतो.

ही गोष्ट एका वेगळ्या प्रकारच्या महानायकाची आहे. ही गोष्ट एका खऱ्याखऱ्या व्यक्तिच्या आयुष्यात घडलेल्या खऱ्याखऱ्या घटनांवर आधारित आहे. म्हणजे, महानायक होण्यासाठी भिंतीच्या पार बघता आलं पाहिजे किंवा उडता आलं पाहिजे, असं काही नाही.

तिचं नाव आलिया. ती इराकमध्ये राहाणारी स्त्री आहे.

वर्ष 2003. इराक मोठ्या संकटात आहे. इराकवर हुकूमशहा सद्दाम हसन याचं राज्य आहे. लोक त्याचा तिरस्कार करतात.

सारं जगच संकटात आहे. अमेरिका आणि ब्रिटनची सैन्य इराकवर हल्ला करून सद्दामला सत्तेवरून हटवू इच्छितात.

युद्धाचे ढग दाटून आलेले असले तरी इराकी लोकांचे दैनंदिन जीवन मात्र सुरू आहे.

रोज सकाळी आलिया मोटार चालवत कामावर जाते. तिला जगातील समस्यांबाबत नेहमी चिंता वाटते. पण मनातून ती आनंदी वृत्तीची आहे.

आलियाला आपले काम खूप आवडते.

ती बसरा केंद्रिय ग्रंथालय येथे प्रमुख ग्रंथपाल आहे.

तिथे ती तिच्या आवडत्या गोष्टीच्या, पुस्तकांच्या, गराड्यात असते.

आलिया लहान होती तेव्हापासूनच पुस्तकांनी तिच्या मनात आनंद आणि साहसी वृत्ती भिनवली.

पुस्तकांनी तिला अनेक गोष्टी शिकवल्या. तिच्या महान जन्मभूमीच्या संस्कृतीचा रोचक इतिहास तिला या पुस्तकांतूनच कळला.

पुस्तकांतूनच आलियाने, 1300 वर्षे जुन्या महान मुस्लिम संस्कृतीबद्दल माहिती मिळवली. या संस्कृतीने विस्मयकारक शहरे बांधली आणि साऱ्या जगात व्यापार, विज्ञान आणि संस्कृती या क्षेत्रांत ती अग्रेसर होती.

प्राचीन काळातील जमाती आणि त्यांच्या संस्कृती, राजे-रजवाडे, विविध आक्रमक या सगळ्याचे ज्ञान तिला पुस्तकांमुळे झाले.

पुस्तकांतूनच तिला 500 वर्षांपूर्वीच्या मंगोलांच्या आक्रमणाविषयी कळले. मंगोलांनी ती जुनी महान मुस्लिम संस्कृती नष्ट केली आणि बगदादचे विशाल ग्रंथालय जाळून टाकले. त्यात बहुमोल ग्रंथखजिना कायमचा नष्ट झाला.

बगदादचे ग्रंथालय
जाळले, या गोष्टीचा
आलियावर दुःखद
प्रभाव पडला.

ग्रंथालय जाळायचं
काय कारण?

पण हा इतिहास जाणून घेतल्याने आलियाला भोवताली असलेल्या पुस्तकांविषयी अधिक प्रेम
वाटते. बसराच्या ग्रंथालयात हजारो पुस्तके आहेत. या पुस्तकांचा आनंद ती रोज शेकडो
लोकांना वाटत असते.

ही पुस्तकं तुम्हाला
आवडतील बहुधा. काही
शंका असतील तर
खुशाल विचारा.

धन्यवाद.

पण आक्रमणाच्या नवनवीन खबरा
येऊ लागल्या आहेत आणि
आलियाची चिंता वाढत आहे.

बऱ्याचदा आपल्या पतीशी ती याबद्दल
चर्चा करते.

न जाणो माझ्या ग्रंथालयाचं
नुकसान झालं तर....युद्धात
काय होईल, सांगता येत
नाही....

एका बाँबने नाहीतर
आगीने सगळी पुस्तकं
जळून जातील,
बगदादची लायब्ररी
जळाली तशी!

आपण असं होऊ घायचं
नाही!

मी सरकारकडे जावं म्हणतेय.

आलिया बसराच्या सरकारी कार्यालयातील एका वरिष्ठ अधिकाऱ्याला भेटते.

बसरा केंद्रिय ग्रंथालयाची सारी पुस्तके दुसरीकडे नेण्याची परवानगी द्या मला. नाहीतर ती युद्धात नष्ट होतील.

सरकारी अधिकाऱ्यावर आलियाचा प्रभाव पडत नाही. तो एका अतिवरिष्ठ अधिकाऱ्याला फोन करतो.

वरिष्ठांना मान्य नाही, ही कल्पना.

पण सगळी पुस्तके नष्ट होतील! आपली संस्कृती, आपला इतिहास यांच्या सगळ्या नोंदी.....

आठवडाभराने युद्ध सुरू होते.

पडल्या दिवशी कामावर आल्यावर आलियाला एक वाईट दृश्य दिसते.

ग्रंथालयाच्या छतावर सैनिक शत्रुची विमाने पाडायला बंदुका घेऊन सज्ज आहेत, ग्रंथालयाच्या आत बरेच सरकारी अधिकारी युद्धाचे डावपेच आखत आहेत. याचा अर्थ आलियाच्या लक्षात येतो.

आपली शस्त्रास्त्रे लपवण्यासाठी सद्धाम ग्रंथालयाचा वापर करतोय. तो शत्रुंना ग्रंथालयावर हल्ला करण्यास प्रवृत्त करतोय. यामुळे जगाच्या नजरेत शत्रुची प्रतिमा खालावेल, असं त्याला वाटतंय.

मला काहीतरी करायलाच हवं!

....आपल्या लोकांची सामूहीक स्मरणशक्ती, आपले पूर्वज, जगात असलेलं आपलं स्थान...सगळं काही नाहीसं होईल.

तिथून बाहेर पडताना आलियाला खूप वाईट वाटते.

काहीतरी मार्ग असेल!

पण माझा नकार ऐकलायत तुम्ही!

दिवसभर आलिया काय करायचं यावर विचार करत बसते. संध्याकाळ होईपर्यंत तिला एक कल्पना सुचते.

घरी जाण्यापूर्वी आलिया पुस्तकांच्या एका शेल्फजवळ जाते. ती आपल्या पिशवीत पुस्तके भरते. आपल्या शालीतसुद्धा ती काही पुस्तके लपवते.

पुस्तकांचे हे ओझे घेऊन ती सरकारी अधिकाऱ्यांसमोरून सावकाश चालत चालत ग्रंथालयाबाहेर पडते.

आपल्या मोटारीजवळ पोहोचेपर्यंत तिचे दोन्ही खांदे आणि हात पुस्तकांच्या ओझ्याने दुखू लागतात.

ती आजूबाजूला नजर टाकते. कुणी तिला पाहोत नसते. ती पुस्तके मोटारीच्या मागील भागात ठेवते आणि आणखी पुस्तके आणण्यास ग्रंथालयात जाते.

सरकारी अधिकारी युद्धाच्या कामात दंग असतात. ते ग्रंथपालाच्या येण्याजाण्यावर संशय घेत नाहीत.

बऱ्याच चकरा मारून आलिया मोटार पुस्तकांनी भरून टाकते. शाल आणि चादरीने ती पुस्तके झाकते. मग ती घरी परतते.

तिचा पती पुस्तके घरात आणायला तिला मदत करतो. ते फडताळात पुस्तके व्यवस्थित रचून ठेवतात.

पुढल्या दिवशी आलिया पुन्हा
मोटार भरून पुस्तके आणते.

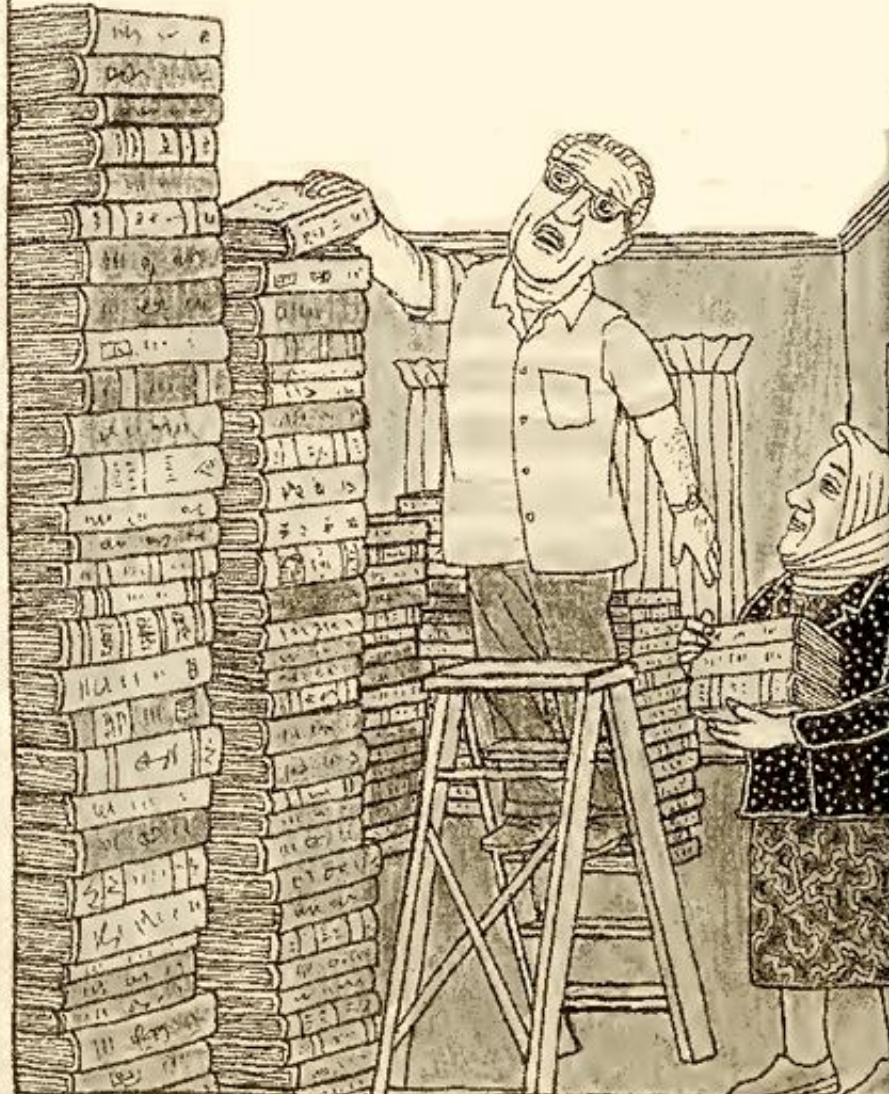
....त्याच्या पुढल्या दिवशीसुद्धा!

....आणि त्याच्या पुढल्या दिवशी
पुन्हा....

....आणि मग त्या आठवड्यात रोज....

आलियाच्या घरातील सगळ्या खोल्या पुस्तकांनी भरून जातात. दिवाणखाना आणि
गेस्ट रूमसुद्धा!

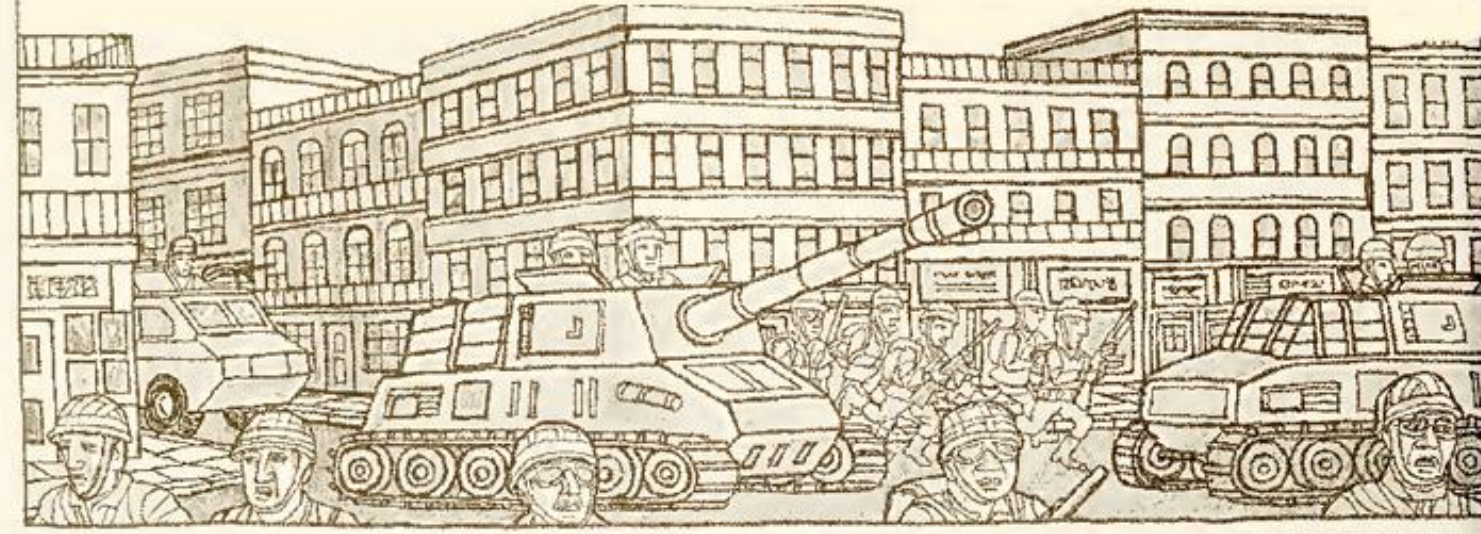
कुणी पाहुणा
रात्री झोपायला
आला नाही
म्हणजे मिळवलं!

होय, येणार आहेत
पाहुणे. मला पुरेसा वेळ
मिळाला तर 40,000
पुस्तके येतील पाहुणे
म्हणून.

मी चेष्टा करतेय, पण युद्ध
दिवसेंदिवस तीव्र होत चाललय.
माझ्याकडे पुरेसा वेळ नाहीये.

काही दिवसांनी आलियाची भीती खरी ठरते. ब्रिटिश लढाऊ विमाने बसरावर उडू लागतात.

आलिया खिडकीबाहेर बघते. लोक रस्त्यावर सैरावैरा पळत असतात.

ती ग्रंथालयात फोन करते. फोन वाजत राहातो. आलियाच्या हृदयाची धडधड वाढत जाते.

शेवटी ग्रंथालयाचा रखवालदार फोन उचलतो.

सगळे सैनिक आणि सरकारी अधिकारी सकाळीच निघून गेलेत. माझ्याशिवाय इथे कुणीही नाही....

....बाहेर लोक लुटमार करतायत.

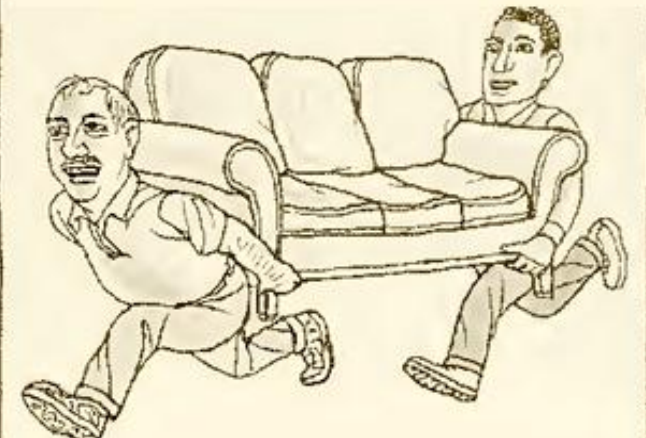
ग्रंथालयाला कुणी वाली नाही!

पुढल्या दिवशी उजाडताक्षणीच, आलिया लायब्ररीत जाते. रात्री काळजीमुळे ती नीट झोपलेली नसते.

रस्त्यावर अराजक माजलेले आहे. लोक इथे-तिथे पळत आहेत. त्यांच्या हातात लुटलेला माल आहे.

....सोफे, टेलिव्हिजन, कपडे, उपकरणे, लहानमोठ्या वस्तू....गाड्यांमध्ये भरभरून नेत आहेत. काही लोक पायीपायीच माल नेत आहेत.

....दुरून कुठून युद्धाचे आवाज येत आहेत. स्फोट, गोळीबार....कुठेतरी इमारत जळत आहे, काळा धूर आभाळभर पसरला आहे....

कशीबशी ग्रंथालयात पोहोचल्यावर आलिया लगबगीने आत जाते. लुटमार करणारे आतमध्येच आहेत. ते आपल्यासोबत टेबल, दिवे, पंखे आणि कायकाय नेत आहेत.

त्यांनी पेन्सिल शार्पनर, व्हॅक्यूम क्लिंनर आणि कॉफीमेकरसुद्धा सोडले नाहीत.

त्यांनी हात लावला नाही, अशी एकच वस्तू आहे....

....पुस्तकं!

वेळ खूप थोडा आहे.

अनीस!
हॅलो.
आलिया बोलतेय.

अनीस हा आलियाचा चांगला मित्र आहे. ग्रंथालयानजिकच त्याचे रेस्टॉरन्ट आहे.

बोल आलिया... पुस्तकं?सुरक्षित नाहीत?!

....का नाही? जरूर मदत करेन. त्या पुस्तकांमध्ये बसराचा पूर्ण इतिहास आहे.

ताझिक! आलियाला आपली मदत हवीय. आपल्या साऱ्या कामगारांना गोळा कर. मी माझ्या भावांनासुद्धा बोलावतो. आपण ग्रंथालयात भेटू, अर्ध्या तासात.

सगळे गोळा झाल्यावर आलिया सांगते.

लुटमार करणारे ग्रंथालयात शिरलेयत. अशा गोंधळात आपलं ग्रंथालय बगदादच्या ग्रंथालयासारखं नष्ट होण्याची भीती वाटतेय. तुम्ही मदत केलीत तर आपल्याला पुस्तकं वाचवता येतील.

माझ्या डोक्यात एक योजना आहे.

थोड्याच वेळात, सगळे कामाला लागतात.

एक गट शेल्ववरून पुस्तके काढतो आणि मागल्या दाराजवळ त्यांचा ढीग रचून ठेवतो.

दुसरा गट ही पुस्तके बाहेरच्या भिंतीजवळ नेतो. या भिंतीपल्याड अनीसचे रेस्टॉरंट आहे.

दुसरा गट पुस्तके भिंतीपलिकडील तिसऱ्या गटाकडे सोपवतो. तिसरा गट ही पुस्तके रेस्टॉरंटमध्ये नेतो आणि तिथे रचून ठेवतो.

हे खूप वेळखाऊ काम आहे. ते अहोरात्र काम करतात. पहाटेला उजाडते, तेव्हाही काम सुरुच असते. सगळे थकलेले आहेत. पण युद्धाचे आवाज ऐकून ते काम करत राहतात..

दिवस चढत जातो तसे स्थानिक लोक, दुकानदार, शेजारीपाजारी हे सगळे या मोहिमेत सामील होतात. यातील काही लोक सुशिक्षित आहेत, त्यांना वाचनाची आवड आहे, काही फारसे वाचत नाही तर काही अजिबात वाचत नाहीत.

ते सगळे ग्रंथालयाची पुस्तके वाचवतायत.

पुस्तकांना काही झालं असतं तर मला वाईट वाटलं असतं.

युद्ध इथे येऊन पोहोचण्यापूर्वी हे काम फक्त व्हायला हवं.

त्यांना आणखी लोक लागतील का?

ते जितके थकतायत तितकेच जास्त काम करतायत.

आपण त्यांना मदत केली पाहिजे.

मी ग्रंथालयात मदत करायला चाललोय. थांब, मीसुद्धा दुकान बंद करून येतो तुझ्यासोबत.

मी चांगला वाचक आहे, असं ग्रंथपाल म्हणाल्या होत्या एकदा..

मी सावकाश वाचन करायला शिकतोय.

सद्दामबद्दल लिहिलेली ही पुस्तकं कुणी वाचवायला तयार नाही वाटतं.

बरोबर बोललास.

अनीसला आलियाच्या चेहऱ्यावर तणाव दिसतो.

तुझी तब्येत ठीक दिसत नाही. थोडी विश्रांती घे.

पण अजून खूप पुस्तकं न्यायचीयत..

पाचच मिनिटं आराम कर.

ठीकाय.

आसमंतात धुराचे ढग दिसू लागतात.

रात्रीच विश्रांती घेईन. आता प्रत्येक सेकंद महत्वाचा आहे.

ते मध्यरात्रीपर्यंत काम करतात.

शुभरात्री, आलिया. भेटू सकाळी.

आलिया ग्रंथालयाला कुलूप लावते. अनिस तिच्यासोबत मोटरीपर्यंत जातो.

तू एक माणूस आहेस, आलिया. शक्य तेवढंच काम करू शकतेस.

सगळी पुस्तकं सुरक्षित जागी ठेवून होत नाहीत तींवर दिवसरात्र काम करायचं बळ राहो माझ्यात.

तीन तासांनी आलिया गाढ झोपेत पुस्तकांची स्वप्ने पाहू लागते. तेंव्हाच टेलिफोनची घंटी वाजते....

हॅलो!

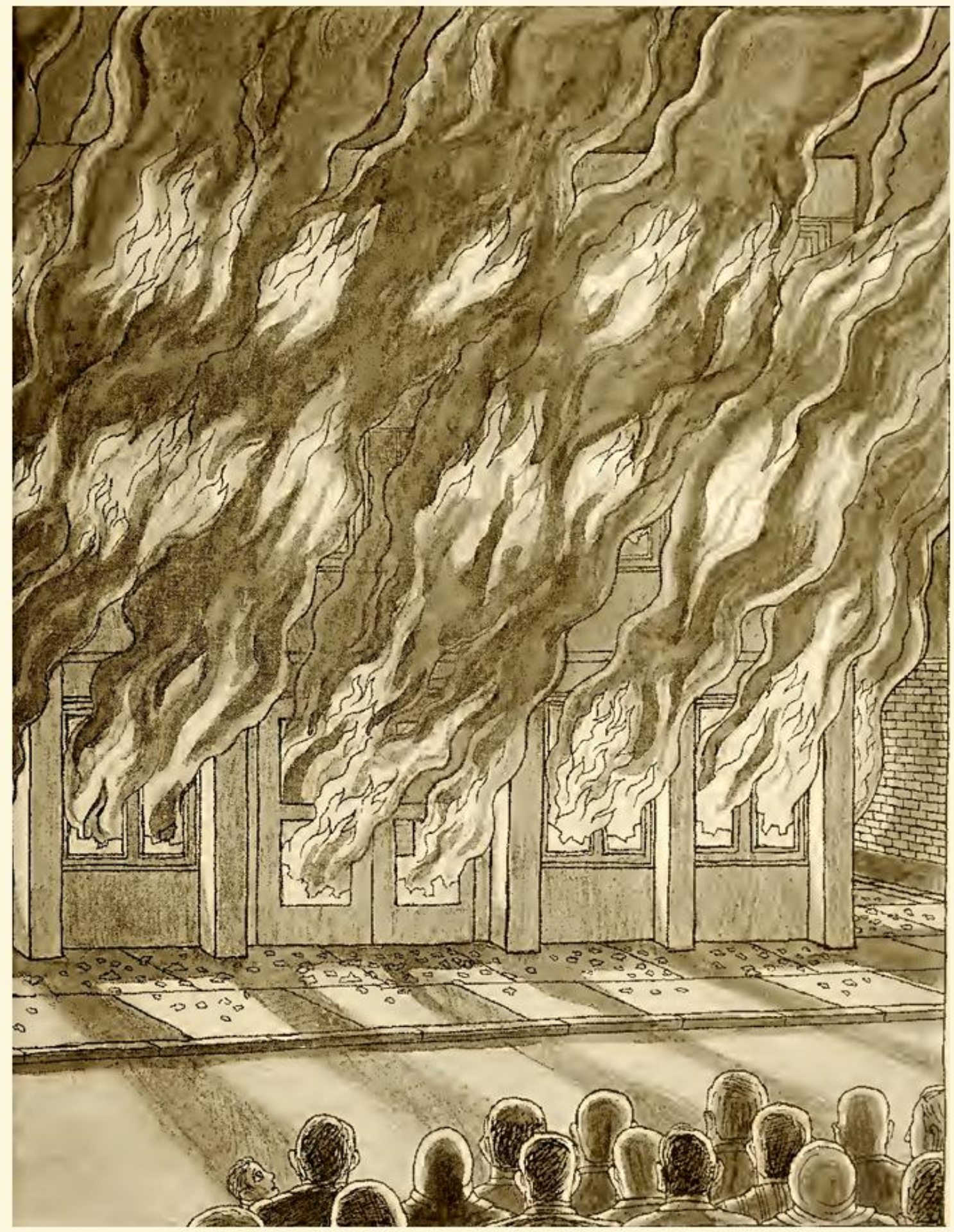
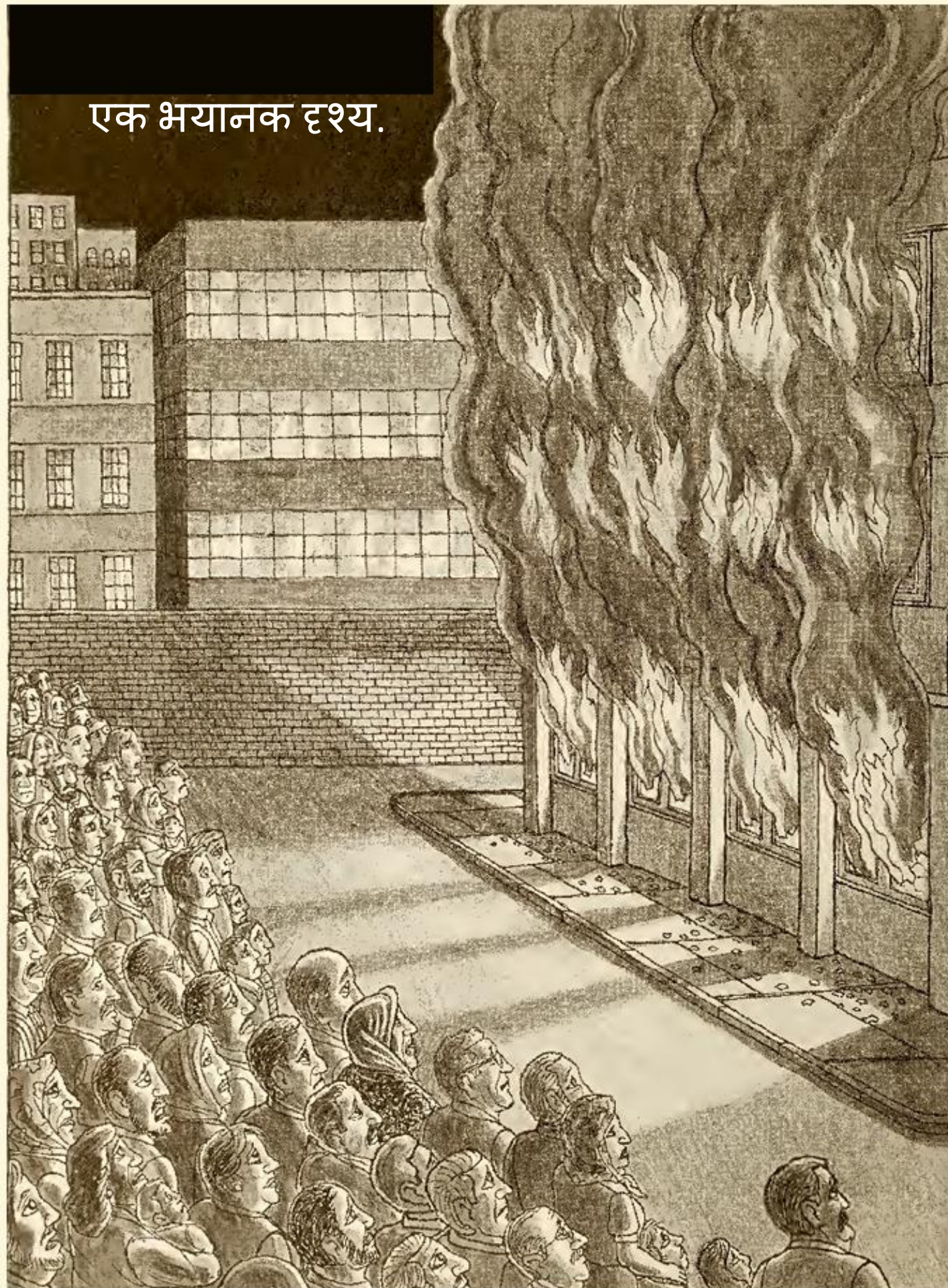
नाही!

ग्रंथालयाला आग लागलीय! मला लगेच तिथे गेलं पाहिजे.

मी सोडतो तुला कारने.

युद्ध अधिकाधिक जवळ येत चाललेय.

एक भयानक दृश्य.

काय झालं हे? कुणी केलं?

माहीत नाही.

फायर ब्रिगेड
कुठाय? इथे कोण
प्रमुख आहे?

आम्ही ब्रिटिश
सैन्याकडे मदत
मागितली. पण त्यांनी
नकार दिला..

असं व्हायला नको होतं.
आम्ही खूप मेहनत
घेतलीय.

आपण बरंच
काही केलंय.

आग भडकत जाते आणि ग्रंथालयाची उरलेली
मालमत्ता गिळंकृत करते. शेवटी राख आणि
ग्रंथालयाचे सांगाडे उरतात.

सगळं संपलंय,
आलिया. तू खूप
थकलीयस.
रेस्टॉरन्टमध्ये
चल. थोडा चहा
घेऊ.

नंतर

आपल्याकडे वेळ
असता तर....
वेळ हवा होता....

आपण खूप सारी पुस्तकं
वाचवलीयत.

पुरेशी
नाहीत तेवढी.

बराच वेळ आलिया तिथेच
आगीकडे बघत उभी राहाते.

....ही पुस्तकं
माझ्यासाठी
माणसांसारखी आहेत.
जिवंत, श्वास घेणारी.
माझे सर्वात प्रिय
मित्र.....

तुझी तब्येत बरी दिसत
नाही, आलिया.

मला खूप
चक्कर येतेय.

पाठिमागे एक पलंग
आहे. तू पडून राहा
त्यावर.

मग आलियाला हॉस्पिटलमध्ये नेतात. डॉक्टर
तिची तपासणी करतात.

त्यांना स्ट्रोक आलाय.
चांगली विश्रांती घेतली
पाहिजे त्यांनी.

तिथे आलियाची खूप चांगली काळजी
घेतात. बरेच लोक तिला भेटायला
येतात.

मग आलिया घरीच आराम करते. एकदा अनीस तिला भेटायला येतो.

कशी आहे तब्येत?

बरं वाटतंय आता.

....पण जळालेल्या पुस्तकांबद्दल मला खूप वाईट वाटतंय.

जळालेल्या पुस्तकांपेक्षा कितीतरी जास्त पुस्तकं आपण वाचवलीयत.

पण....

माझ्या कामगारांनी रेस्टॉरंटमध्ये ठेवलेली पुस्तकं मोजलीयत.

ती आणि तुझ्या घरात आणून ठेवलेली पुस्तकं अशी एकूण 30,000 पुस्तकं वाचलीयत.

30,000?!

बरोबर बोललास....

खूप पुस्तकं वाचली!

आलियाची तब्येत बरी झाल्यावर, ती आणि तिचा पती एक ट्रक भाड्याने घेतात.

आपल्या मित्रांच्या मदतीने ते रेस्टॉरंटमधील पुस्तके आपल्या, शेजाऱ्यांच्या आणि मित्रांच्या घरी नेऊन ठेवतात.

चित्रांची पुस्तकं इथे ठेवा.... इतिहासाची तिथे....

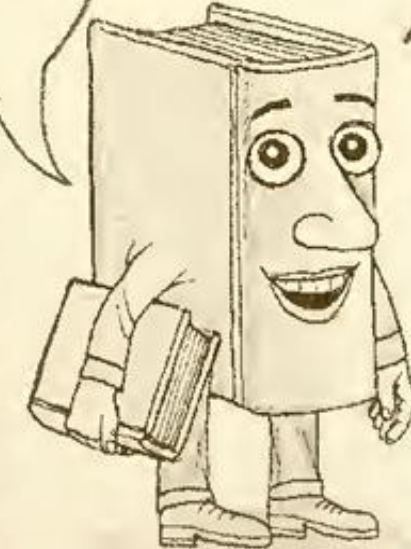
निवृत्त होण्याआधी
आलियासमोर एक
महत्वाचे आव्हान आहे.
तिला एका आलिशान
ग्रंथालयाचा आराखडा
बनवायचा आहे आणि तसे
ग्रंथालय बांधायचे आहे.

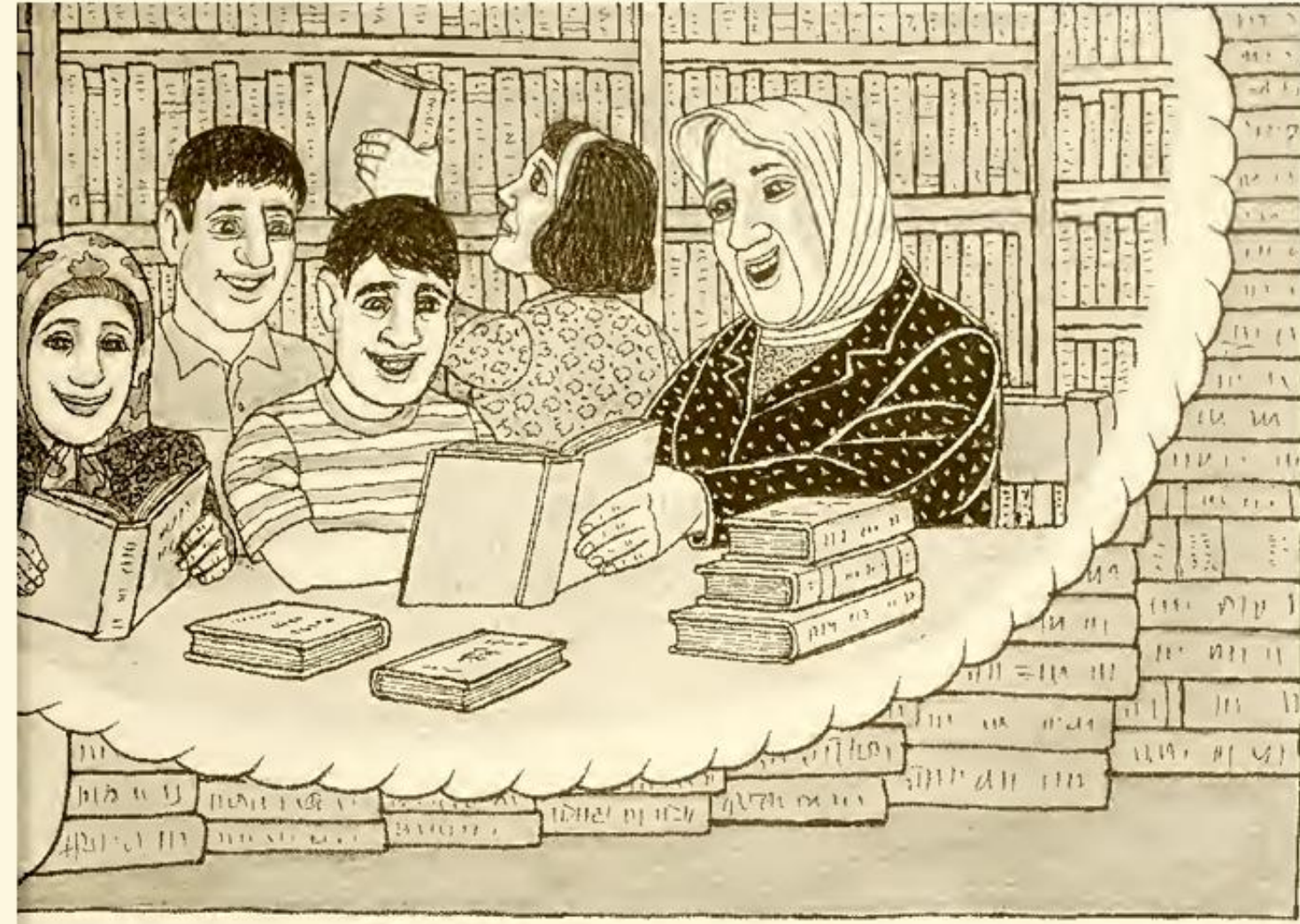
खूप मोठं काम आहे हे.
या कामात नागरिक, देणगीदार,
आर्किटेक्ट, बिल्डर
अशा विविध
क्षेत्रातली
माणसं लागणार
आहेत.

पण आलियाचं पुस्तकांवर
एवढं प्रेम आहे की ती
झपाटून प्रयत्न करतेय.

आता तिच्या हृदयात
आनंदाची बाग फुललीय.

इराक आणि अरब देशांतील ग्रंथालयांच्या इतिहासात आलियाची गोष्ट ही अगदी अलिकडील घटना आहे. तुम्हाला कदाचित माहीत नसलेल्या अशाच आणखी काही गोष्टी पुढे दिलेल्या आहेत....

इराक ही भूमी सर्व लिखित भाषांची जननी आहे. पाच हजार वर्षांपूर्वी, म्हणजे ई.स. पूर्व 3,500 वर्षांपूर्वी, प्राचीन सुमेरियन लोकांनी दलदलीत उगवलेल्या वेळूने ओल्या मातीवर पाचरीसारख्या आकाराची चिन्हे काढली होती. ही माती उन्हात सुकली की त्याचा छाप मातीत कायम राहात असे. या लेखनशैलीला आज आपण *क्यूनीफॉर्म* म्हणतो. अशा क्यूनीफॉर्मचा संग्रह करून जगातील पहिले ग्रंथालय बनले.

सध्याच्या सिरिया देशातील प्राचीन शहर *एब्ला* मध्ये एक भव्य हवेली ग्रंथालय होते. तेथील शेल्फवर पंधराहजारपेक्षा जास्त क्यूनीफॉर्म होते. ई.स. पूर्व 2250 मध्ये अँकेडियन आक्रमकांनी हे शहर नामशेष केले. 1980 साली एका इटालियन पुरातत्वज्ञाला मातीची दोन हजारांपेक्षा जास्त दस्तऐवज सापडली.

मातीचे हे दस्तऐवज तब्बल चार हजार वर्षे नैसर्गिक आघात सोसून कशी काय टिकली असावीत? एब्लाच्या दोन हजार वर्षांनंतर इजिप्तच्या महान अलेक्झांड्रिया ग्रंथालयात ठेवलेली पाच लाखांपेक्षा जास्त ग्रंथसंपदा पूर्णपणे नष्ट झाली. दोन्ही ग्रंथालये जाळून टाकण्यात आली. पण एब्लाच्या ग्रंथालयात असे काय वेगळे होते?

अलेक्झांड्रिया ग्रंथालयात हस्तलिखिते पपायरसवर लिहिली जात. पपायरस नावाच्या रोपट्याचा देठ सोलून बनवलेल्या कागदाच्या गुंडाळ्या असत. कागदासारखेच हे पपायरस सहजपणे जळत असे. पण एब्लातील मातीचे दस्तऐवज आगीत सापडल्यावर आणखी टिकाऊ बनले. एब्लाचे ग्रंथालय जाळून आक्रमकांनी नकळतच एकप्रकारे शहरातील साहित्यसंपदा जपली.

महान बगदाद ग्रंथालय जाळले गेले, या गोष्टीची छाप आलियाच्या मनावर लहानपणीच कोरली गेली. ई.स. 1258 साली मंगोलांनी आक्रमण केले तेव्हा त्यांचा नेता हुलागू खान यांने शहरातील सर्व 36 ग्रंथालयांची नासधूस केली. असे म्हणतात की त्यांनी ग्रंथालयातील पुस्तके टायग्रिस नदीत बुडवल्यामुळे नदीचे पाणी निळे झाले होते.

निजामिया ग्रंथालयाचे मोठे नुकसान झाले, हे खरे. पण ते मंगोल आक्रमणात नष्ट झाले नाही. आजही हे ग्रंथालय जगातील तिसरे सर्वात जुने ग्रंथालय आहे. आलियाचे ग्रंथालयसुद्धा अनेक संकटांतून गेले. बसरा केंद्रिय ग्रंथालयात मोठ्या प्रमाणावर दुरुस्तीची कामे सुरू आहेत. ग्रंथालयाचे संपूर्णपणे नूतनीकरण होणार आहे. तिथे इंटरनेट सेवेसोबतच एक संगणक प्रयोगशाळा आणि स्थानिक मुलांसाठी एक उन्हाळी शाळा कार्यक्रम, असे नवनवे उपक्रम घेण्यात येणार आहेत. सर्वात महत्त्वाची गोष्ट ही की ग्रंथालयात हजारो जुनी पुस्तकेही वाचायला मिळतील. आलिया आणि तिच्या मित्रांनी इराकचा हा सांस्कृतिक वारसा वाचवण्यासाठी केलेले प्रयत्न वाया जाणार नाहीत.